

Marta Mozgawa-Saj

- ▶ Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
(Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland)
- ▶ e-mail: marta.mozgawa-saj@mail.umcs.pl
- ▶ ORCID: 0000-0002-5892-3479

DOI: 10.15290/mhi.2025.24.02.34

**DZIAŁALNOŚĆ NA RZECZ NIEPODLEGŁEGO BYTU PAŃSTWA POLSKIEGO
W ŚWIELE ORZECZNICTWA SĄDÓW KARNYCH****Abstrakt**

W niniejszym artykule podjęto analizę pojęcia działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego w świetle aktualnego orzecznictwa polskich sądów karnych. Przedstawiono wybrane orzeczenia, w których sądy rozstrzygały, czy określone zachowania i działania mogą być uznane za przejaw walki o suwerenność państwa i czy spełniają one przesłanki przewidziane w art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 roku o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego, skazywanych przez sądy i organy bezpieczeństwa państwa komunistycznego za działalność niezgodną z ideologią władz PRL, a związaną z dążeniem do odzyskania niepodległości przez Polskę.

Analizowana regulacja pozwala bowiem zasądzić od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę wynikłe z wydania lub wykonania orzeczenia albo decyzji. Właściwym i uprawnionym organem zasądającym owe odszkodowania lub zadośćuczynienia jest sąd okręgowy lub wojskowy sąd okręgowy, który wydał orzeczenie stwierdzające nieważność. Postępowanie prowadzi się na podstawie przepisów rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego, dotyczącego odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie.

Pojęcie „działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego” jest zatem kluczowe w kontekście uznania za nieważne orzeczeń oraz zasądzania zadośćuczynień i odszkodowań na podstawie tzw. ustawy lutowej. Wskazano, w jaki sposób sądy karne oceniają motywację i charakter czynów, które w przeszłości kwalifikowano jako przestępstwa przeciwko ustrojowi PRL, a które współcześnie uznawane są za działanie w słusznej sprawie – obrony niepodległości, demokracji i praw człowieka. Analiza obejmuje wybrane orzeczenia sądów okręgowych i apelacyjnych oraz Sądu Najwyższego. W opracowaniu przywołano również przykłady najciekawszych stanów faktycznych, które były przedmiotem rozpoznania sądów karnych rozstrzygających sprawy na podstawie tzw. ustawy lutowej.

Słowa kluczowe: represje, odszkodowanie, zadośćuczynienie, rehabilitacja

ACTIVITIES FOR THE INDEPENDENT EXISTENCE OF THE POLISH STATE IN THE LIGHT OF THE JURISPRUDENCE OF CRIMINAL COURTS

Abstract

This article analyses the concept of activities for the independent existence of the Polish State in the light of the current jurisprudence of Polish criminal courts. Selected judgments were presented in which the courts decided whether certain behaviours and actions could be considered as a manifestation of the struggle for the sovereignty of the state and whether they met the conditions provided for in Art. 1 section 1 of the Act of 23 February 1991 on the recognition as invalid of judgements issued against persons repressed for activities for the independence of Poland, convicted by the courts and security organs of the communist state for activities incompatible with the ideology of the authorities of the Polish People's Republic related to the desire for the independence of Poland.

The analysed regulation allows the State Treasury to award compensation for the damage suffered and compensation for the harm suffered resulting from the issuance or enforcement of a decision. The competent and entitled authority awarding these damages or redress is the district court or military district court which issued a declaration of invalidity. The proceedings are based on the provisions of Chapter 58 of the Code of Criminal Procedure on compensation for wrongful conviction, pre-trial detention or detention.

The concept of acting for the independent existence of the Polish state is therefore crucial in the context of declaring judgments invalid and awarding compensation and compensation based on the so-called February Act. It indicated how criminal courts assess the motivation and nature of acts that in the past were classified as crimes against the communist regime, and which are now considered to be acting in a just

cause – defending independence, democracy and human rights. The analysis includes selected decisions of district, appellate and Supreme Court courts. The study also cited examples of the most interesting facts that were the subject of hearing by criminal courts that decided cases based on act.

Keywords: repression, compensation, judicial rehabilitation

1. Wstęp

Zmiana ustroju państwa polskiego, która nastąpiła po 1989 roku, zrodziła konieczność rehabilitacji osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego. Proces transformacji politycznej, zapoczątkowany wolnymi wyborami w czerwcu 1989 roku, zapowiadał fundamentalne zmiany w strukturze państwa oraz jego relacji z obywatelami¹. W tym kontekście Senat Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, działający z upoważnienia demokratycznie wybranych przedstawicieli społeczeństwa, odgrywał rolę nie tylko ustawodawczą, ale także symboliczną. Jednym z jego najważniejszych gestów o charakterze moralno-historycznym było oświadczenie z dnia 30 sierpnia 1989 roku, w którym oddał hołd żołnierzom Armii Krajowej oraz pracownikom i współpracownikom struktur Polskiego Państwa Podziemnego, uznał fakt systemowego prześladowania tych środowisk po zakończeniu II wojny światowej przez reżim komunistyczny, a jednocześnie zapowiedział działania naprawcze, takie jak przyznanie kombatanckich przywilejów, odszkodowań, odznaczeń państwowych, rehabilitacji sądowej oraz upamiętnienia w edukacji i przestrzeni publicznej².

Powyższe oświadczenie Senatu należy traktować jako akt moralnej rewizji komunistycznej polityki. Po raz pierwszy bowiem organ państwowy PRL tak jednoznacznie uznał zasługi Armii Krajowej i powiązanych z nią struktur oraz potępił ich powojenne prześladowania. Tym samym Senat włączył się w proces symbolicznej restytucji państwowości, który z biegiem czasu przybrał formę zmian o charakterze zarówno symbolicznym, jak i ustawodawczym³.

¹ A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989–2023*, Warszawa 2023, s. 52.

² Oświadczenie Senatu PRL z dnia 30 sierpnia 1989 r. w sprawie uczczenia żołnierzy i pracowników Polskiego Państwa Podziemnego (M.P. nr 34, poz. 269).

³ A. Witeska-Młynarczyk, *Evoking Polish Memory. State, Self and the Communist Past in Transition*, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2014, s. 34.

Geneza rehabilitacji osób represjonowanych w Polsce jest ściśle związana z dążeniem do naprawienia krzywd wyrządzonych z powodów politycznych przez polskie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe w okresie od 1 stycznia 1944 roku do 31 grudnia 1989 roku, jeśli zarzucony lub przypisany czyn był związany z działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego⁴.

2. Rozwinięcie

Pojęcie działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego występuje w kilku aktach prawnych. Jako pierwszy wskazać należy ustawę o kombatanтах z dnia 24 stycznia 1991 roku⁵, która dotyczy osób biorących udział w działaniach wojennych na rzecz Polskiego Państwa Podziemnego. W kontekście tej ustawy działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego jest rozumiana szeroko i obejmuje wszelkie działania zmierzające do obrony suwerenności i niepodległości kraju⁶.

⁴ W. Daszkiewicz, *Problem rehabilitacji i odszkodowań za bezprawne represje karne*, „Państwo i Prawo” [dalej: PiP] 1990, nr 2, s. 3–17.

⁵ Ustawa z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatanтах oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (t.j. Dz.U. 2022, poz. 2039, z późn. zm.).

⁶ Zgodnie z art. 1 analizowanej ustawy kombatanтami są osoby, które brały udział w wojnach, działaniach zbrojnych i powstaniach narodowych, wchodzące w skład formacji wojskowych lub organizacji walczących o suwerenność i niepodległość Rzeczypospolitej Polskiej. Za działalność kombatanтką uznaje się natomiast pełnienie służby wojskowej w Wojsku Polskim lub w polskich formacjach wojskowych przy armiach sojusznicznych podczas działań wojennych prowadzonych na wszystkich frontach przez państwo polskie, pełnienie służby w polskich podziemnych formacjach i organizacjach, w tym w działających w ramach tych organizacji oddziałach partyzanckich w okresie wojny 1939–1945; pełnienie służby wojskowej w armiach sojusznicznych, a także w sojusznicznych organizacjach ruchu oporu w okresie wojny 1939–1945, z wyjątkiem formacji Ludowego Komisarjatu Spraw Wewnętrznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (NKWD) oraz innych specjalnych formacji, które prowadziły działalność przeciwko ludności polskiej; pełnienie służby w polskich podziemnych formacjach wojskowych lub organizacjach niepodległościowych na terytorium państwa polskiego w jego granicach sprzed dnia 1 września 1939 r. oraz w granicach powojennych w okresie od wkroczenia armii Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) do dnia 21 października 1963 r., jeżeli były to formacje lub organizacje stawiające sobie za cel niepodległość i suwerenność Rzeczypospolitej; uczestniczenie w walkach w jednostkach Wojska Polskiego oraz zmilitaryzowanych służbach państwowych z oddziałami Ukraińskiej Powstańczej Armii oraz grupami Wehrwofu; uczestniczenie w tzw. Niszczycielskich Batalionach („Istriebitielnych Batalionach”) na dawnych ziemiach polskich w województwach:

Kolejna ustawa z dnia 18 grudnia 1998 roku o Instytucie Pamięci Narodowej posługuje się pojęciem działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego w kontekście dokumentowania i upamiętniania bohaterów narodowych, którzy walczyli o niepodległość w czasie II wojny światowej, ale też po jej zakończeniu⁷. W kontekście działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego wskazać należy na art. 1 powyższej ustawy, który określa zakres podmiotowy i przedmiotowy tej definicji⁸.

Najistotniejszym jednak aktem prawnym zawierającym instytucje mające na celu rehabilitację osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległości jest ustawa z dnia 23 lutego 1991 roku o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego (tzw. ustawa lutowa, zwana również rehabilitacyjną)⁹. Zgodnie z treścią art. 1 ust. 1

lwowskim, stanisławowskim, tarnopolskim i wołyńskim w obronie ludności polskiej przed ukraińskimi nacjonalistami, w latach 1944–1945.

⁷ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (t.j. Dz.U. 2023, poz. 102).

⁸ Art. 1 ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej reguluje ewidencjonowanie, gromadzenie, przechowywanie, opracowywanie, zabezpieczenie, udostępnianie i publikowanie dokumentów organów bezpieczeństwa państwa, wytworzonych oraz gromadzonych od dnia 22 lipca 1944 r. do dnia 31 lipca 1990 r., a także organów bezpieczeństwa Trzeciej Rzeszy Niemieckiej i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, dotyczących popełnionych na osobach narodowości polskiej lub obywatelach polskich innych narodowości w okresie od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r.: zbrodni nazistowskich, zbrodni komunistycznych, zbrodni ukraińskich nacjonalistów i członków ukraińskich formacji kolaborujących z Trzecią Rzeszą Niemiecką, innych przestępstw stanowiących zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne, innych represji z motywów politycznych, jakich dopuścili się funkcjonariusze polskich organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości albo osoby działające na ich zlecenie, a ujawnionych w treści orzeczeń zapadłych na podstawie ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego (Dz.U. 2021, poz. 1693), działalności organów bezpieczeństwa państwa.

⁹ Ustawa z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego (t.j. Dz.U. 2024, poz. 442), vide: W. Sadurski: *Teoria sprawiedliwości. Podstawowe zagadnienia*. Warszawa 1988, s. 118; K. Sychta, *Rehabilitacja osób represjonowanych w latach 1944–1956 za działalność na rzecz niepodległego Państwa Polskiego*, Katowice 2006, s. 27–47; eadem, *Aksjologiczne i dogmatyczne aspekty prawnokarnego rozrachunku z przeszłością dokonywanego w warunkach zmiany systemu politycznego*, [w:] *Profesor Marian Cieślak – osoba – dzieło – kontynuacje*, ded. W. Cieślak, S. Steinborn, Warszawa 2013, s. 465–487; Z. Ziemiński: *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992, s. 126; A. Czarnota, P. Hofmański,

analizowanej regulacji rehabilitacja obejmuje osoby, które były skazywane przez sądy i organy bezpieczeństwa państwa komunistycznego za działalność niezgodną z ideologią władz PRL, a związaną z dążeniem do odzyskania niepodległości przez Polskę¹⁰.

Osobom tym przysługuje od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę wynikłe z wydania lub wykonania orzeczenia albo decyzji¹¹. Właściwym i uprawnionym organem zasądzającym owe odszkodowania lub zadośćuczynienia jest sąd okręgowy lub wojskowy sąd okręgowy, który wydał orzeczenie stwierdzające nieważność. Postępowanie prowadzi się w oparciu o przepisy rozdziału 58 Kodeksu postępowania karnego, dotyczącego odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie¹².

Pojęcie działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego jest zatem kluczowe w kontekście uznania za nieważne orzeczeń oraz zasądzania zadośćuczynień i odszkodowań na podstawie tzw. ustawy lutowej. Sąd karny jest zobligowany

Prawo, historia, sprawiedliwość. Polska ustawa o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego a zasady rządów prawa, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, red. E. Pływaczewski, Białystok 1998, s. 137; W. Daszkiewicz: *Problem rehabilitacji i odszkodowań za bezprawne represje karne*, PiP 1990, z. 2, s. 5.

¹⁰ Art. 1 ust 1 stanowi: „Uznaje się za nieważne orzeczenia wydane przez polskie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub przez organy pozasądowe w okresie od rozpoczęcia ich działalności na ziemiach polskich, poczynając od 1 stycznia 1944 r. do 31 grudnia 1989 r., jeżeli czyn zarzucony lub przypisany był związany z działalnością na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego albo orzeczenie wydano z powodu takiej działalności, jak również orzeczenia wydane za opór przeciwko kolektywizacji wsi oraz obowiązkowym dostawom”.

¹¹ Zgodnie z art. 8 ust 1 analizowanej ustawy osobie, wobec której stwierdzono nieważność orzeczenia albo wydano decyzję o internowaniu w związku z wprowadzeniem w dniu 13 grudnia 1981 r. w Polsce stanu wojennego, przysługuje od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę wynikłe z wydania lub wykonania orzeczenia albo decyzji. W razie śmierci tej osoby uprawnienie to przechodzi na małżonka, dzieci i rodziców. Wskazać również należy na art. 8 ust 2a, zgodnie z którym odszkodowanie i zadośćuczynienie przysługują również osobom mieszkającym obecnie bądź w chwili śmierci w Polsce, represjonowanym przez radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe, działające na obecnym terytorium Polski w okresie od dnia 1 lipca 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r. oraz na terytorium Polski w granicach ustalonych w traktacie ryskim, w okresie od dnia 1 stycznia 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r., za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego lub z powodu takiej działalności.

¹² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. 2025, poz. 46, z późn. zm.).

do zbadania, czy czyn zarzucony lub przypisany konkretnej osobie był związany z działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego albo czy orzeczenie wydano z powodu takiej działalności lub za opór przeciwko kolektywizacji wsi oraz obowiązkowym dostawom¹³.

Analiza orzecznictwa polskich sądów karnych pozwoliła na wskazanie, jakie cechy musi spełniać owa działalność. Pojęcie to jest interpretowane przez sądy w sposób konkretny i winno spełniać kryteria świadomego i celowego postępowania zmierzającego do odzyskania przez Polskę suwerenności, niezawisłości i samostanowienia¹⁴.

Sformułowanie „czyn związany z działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego” nie może być wykładane tylko przedmiotowo, lecz wymaga również analizy strony podmiotowej, odnoszącej się do świadomości działania dla realizacji określonego celu¹⁵. Należy zatem wnikliwie analizować aktywność sprawcy od strony podmiotowej, aby odróżnić ją od działań będących wyrazem emocji czy efektem tzw. „psychologii tłumu”¹⁶.

Aktem związanym z działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego jest nie tylko czyn popełniony w ramach organizacji (związku), którego celem była walka o niepodległość kraju, ale także indywidualne zachowanie zmierzające do odzyskania niepodległości przez państwo polskie. Podstawowym warunkiem unieważnienia orzeczenia na podstawie ustawy lutowej jest przedstawienie ewidentnego związku między działaniem skazanego a jego późniejszą odpowiedzialnością karną¹⁷. Zatem działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego były przede wszystkim czyny zwalczające instytucje ograniczające funkcjonowanie państwa polskiego, walka z placówkami owych struktur i ich personelem. Najczęściej represje dotyczyły osób, które deklarowały walkę z „nowym okupantem”, takich jak np. oddziały Batalionów Chłopskich, żołnierze Armii Krajowej oraz członkowie innych struktur powstałych w okresie powojennym z grup partyzanckich¹⁸.

¹³ P. Cioch, *Rozdział Odpowiedzialność Skarbu Państwa za represje w okresie komunistycznym*, [w:] *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Warszawa 2007, s. 224.

¹⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2021 r., II KK 63/21, opubl. LEX nr 3245190.

¹⁵ Uchwała SN z 12.03.1992 r., I KZP 5/92, opubl. LEX nr 20504.

¹⁶ Wyrok SN z 17.09.2004 r., IV KK 162/04, opubl. LEX nr 126691.

¹⁷ K. Sychta, *Rehabilitacja osób represjonowanych w latach 1944–1956 za działalność na rzecz niepodległego Państwa Polskiego*, Katowice 2006, s. 57.

¹⁸ Wyrok SA w Katowicach z 24.04.2003 r., II AKa 114/03, opubl. LEX nr 84164.

Do zakresu omawianego pojęcia zaliczyć należy także akcje manifestujące opozycyjność wobec ograniczania niepodległości państwa oraz wszelką działalność, która uświadamiała w tym zakresie społeczeństwo. O działaniu na rzecz omawianego celu może świadczyć dążenie do legalizacji u władz uznawanych w ośrodkach ówczesnej opozycji bądź podziemia, podporządkowanie się poleceniom tych ośrodków, stosowanie form właściwych dla działalności i organów państwowych, o ile formy te nie były kamuflażem ułatwiającym terroryzowanie ludności w celu zdobywania środków materialnych. Zaakcentowania wymaga to, że nie każda działalność osłabiająca ówczesne państwo polskie i przez to użyteczna dla ugrupowań niepodległościowych była uznana za prowadzoną na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego¹⁹.

Analiza praktyki sądowej pozwala uznać, że dla procesu rehabilitacji konieczne jest również stwierdzenie związku między działalnością niepodległościową, a represjonowaniem²⁰. Istotne jest zatem wykazanie bezpośredniego i adekwatnego związku przyczynowego pomiędzy działaniami danej osoby na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego a orzeczeniem lub decyzją, która stanowiła akt represji. Sąd nie może opierać się na samym domniemaniu, fakt ten musi zostać stwierdzony²¹.

W procesie udowadniania związku między działalnością niepodległościową a represjonowaniem analizuje się szereg dowodów i okoliczności, w tym dokumenty archiwalne, tj. akta Instytutu Pamięci Narodowej, które są często wykorzystywane jako kluczowe źródło informacji, zawierające dane z kartotek ewidencyjnych, rejestracyjnych, zgłoszeń dodatkowych informacji o zarejestrowanej osobie, kart ewidencji operacyjnej, dzienników rejestracyjnych czy informacje o zasobie z komputerowego zbioru danych byłej Służby Bezpieczeństwa, decyzje o internowaniu, aresztowaniu lub skazaniu, które stanowią podstawę do oceny represyjnego charakteru działań władz, orzeczenia unieważniające, tj. wyroki i postanowienia stwierdzające nieważność wcześniejszych orzeczeń, np. wyroki Sądu Najwyższego w procesach rehabilitacyjnych.

¹⁹ Postanowienie SA w Krakowie z 24.06.1992 r., II AKz 78/92, opubl. LEX nr 27713.

²⁰ J.A. Kulesza, *Niektóre zagadnienia strony przedmiotowej zbrodni komunistycznych*, „Palestra” 2005, z. 5–6, s. 34.

²¹ Postanowienie SA w Krakowie z 9.12.1992 r., II AKz 204/92, opubl. LEX nr 27756.

Zeznania świadków, którzy posiadali wiedzę o okolicznościach działalności i represji, są istotne, zwłaszcza jeśli korespondują z pozostałym materiałem dowodowym. Sąd ocenia ich wiarygodność i odrzuca te, które są nielogiczne czy sprzeczne z innymi dowodami. Opisy warunków panujących w więzieniach, ośrodkach odosobnienia czy miejscach przestuchań są uwzględniane i brane pod uwagę dla oceny represyjnego charakteru działań władzy.

Z analizowanego orzecznictwa wynika także, że przynależność do Armii Krajowej należy traktować w kategorii działalności niepodległościowej. Priorytetem owej organizacji była suwerenność państwa polskiego, zatem każdy, kto do niej wstępował, w sposób wyraźny opowiadał się za realizowanymi przezeń koncepcjami politycznymi, u podstaw których leżała wizja niepodległej Polski. Włączał się tym samym w nurt szeroko pojętej walki o niepodległość, która przybierała przecież nie tylko postać walki zbrojnej czy wywiadowczej, bo poprzez poszerzanie swych szeregów Armia Krajowa ze swymi poglądami docierała do coraz większej grupy Polaków i kształtowała w nich nieraz ukryte niepodległościowe dążenia, a przez to sama rosła w siłę, dlatego tak bardzo radzieckim organom ścigania zależało na jej unicestwieniu poprzez represjonowanie także jej szeregowych członków²².

Wskazać należy, że negatywne wypowiedzi na temat ówczesnie obowiązującego w Polsce ustroju, pomimo że narażały na odpowiedzialność karną, nie były równoznaczne z działaniem na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego²³. Negatywny stosunek do Związku Radzieckiego lub ówczesnego ustroju czy krytyka władzy również same w sobie nie były wystarczającą przesłanką do zakwalifikowania zachowań jako działalności niepodległościowej²⁴.

Nie sposób uznać za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego na przykład wypowiedzi osoby pozostającej pod wpływem alkoholu, krytycznie oceniających stosunki wewnętrzne i zagraniczne Polski po II wojnie światowej oraz działalność niektórych organów państwa. Wyrażona tym niechęć, lekceważenie czy nawet pogarda, być może i niezależność poglądów, były jedynie swoistym

²² Wyrok SA w Katowicach z 12.02.2004 r., II AKa 6/04, opubl. LEX nr 142945.

²³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2022 r., I KZ 31/22, opubl. LEX nr 3438491.

²⁴ Postanowienie SN z 18.03.2005 r., WZ 69/04, opubl. LEX nr 214689.

kwestionowaniem rzeczywistości politycznej, odległym od prowadzenia działalności niepodległościowej. W tym czynie brak było bowiem zarówno zamiaru prowadzenia tej działalności, jak i znamion przedmiotowych²⁵.

Zgodnie z utrwaloną linią orzecniczą działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego nie było atakowanie z dowolnych przyczyn osób wchodzących w skład struktur ograniczających niepodległy byt państwa polskiego w latach 1944–1956. Takie zachowania były bowiem podejmowane również z pobudek czysto osobistych – także dla uchronienia się od zatrzymania za przestępstwo kryminalne – których żadna władza państwowa by nie tolerowała, również dla zdobycia pieniędzy rzeczy lub broni po to, by dokonywać rabunków. Napaści takich dopuszczali się także uczestnicy antypolskich ruchów narodowych, w tym niemieckich oraz ukraińskich. Jeśli nawet ataki owe osłabiały ówczesne władze i przez to mogły w przyszłości skutkować pośrednio nawet likwidacją pojałtańskiego układu międzynarodowych stosunków politycznych, który poddał Polskę hegemonii sąsiedniego mocarstwa, nie liczą się one dla polskich celów niepodległościowych, bo nie były podejmowane z zamiarem przyczynienia się do odzyskania niepodległości Polski. Ataki te jedynie anarchizowały życie społeczne.

Działaniem na rzecz niepodległości państwa jest to, które zmierzało do umożliwienia społeczeństwu suwerennego wyrażenia swej woli politycznej, a więc zmierzało do wolnych wyborów, w których wyraża się suwerenność narodu, stanowiąca podstawę niepodległości władz państwowych i ich działań. Skoro zaś wolne wybory były niemożliwe w warunkach dyktatury jednego ugrupowania politycznego, chodziło w tych działaniach o zniesienie owej dyktatury, legalizację ugrupowań demokratycznych, a więc realizację swobód obywatelskich. Formy tej walki były rozmaite, działań zbrojnych nie wyłączając. Jednakże równie ważne było propagowanie celów, manifestowanie opozycyjności wobec dyktatury, działalność uświadamiająca społeczeństwo, organizowanie ludności itp. Zasadność poszczególnych działań, adekwatność środków i efektów, a nawet ofiar – zarówno ośrodków niepodległościowych jak struktur państwowych – należy do nauki historii, której w postępowaniach rehabilitacyjnych nie sposób pominąć. Przedmiotem jednak postępowania o stwierdzenie nieważności orzeczenia jest ocena znamion

²⁵ Postanowienie SA w Krakowie z 17.03.1994 r., II AKz 345/93, opubl. LEX nr 28099.

przedmiotowych i podmiotowych czynów osób represjonowanych, a więc również zamiaru sprawcy oraz formy i treści jego działalności²⁶.

Działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego nie stanowiły przestępstwa o charakterze wyłącznie kryminalnym, nawet jeśli zostały wymierzone w działaczy opozycyjnego systemu. Ustawa nie dotyczy represji stosowanych wobec osób skazanych za swoje przekonania czy manifestowanie postawy patriotycznej, jeśli nie wiązały się one z wyraźną działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego²⁷. Przykłady, które nie mieszczą się w zakresie tego pojęcia, a które można znaleźć w analizowanych orzeczeniach sądów powszechnych, to np. słuchanie Radia Wolna Europa lub innych polskojęzycznych stacji zachodnich czy zawieszenie w mieszkaniu mapy z przedwojennymi granicami Polski²⁸.

Analizowany akt prawny nie ma również zastosowania względem osób działających na rzecz niepodległości narodu ukraińskiego i represjonowanych za uczestnictwo lub pomoc organizacji UPA²⁹. Dlatego na przykład represje w ramach tzw. akcji „Wisła”, polegające na przesiedleniu ludności ukraińskiej, nie są objęte tą regulacją³⁰.

Reasumując, intencją ustawodawcy było uhonorowanie osób, których poświęcenie i ofiary były rzeczywistą działalnością niepodległościową. Analizowany akt prawny ma na celu naprawienie krzywd wyrządzonych osobom represjonowanym za działania na rzecz niepodległości Polski.

Wskazać należy na wybrane stany faktyczne, w których sądy karne stwierdziły, że czyn zarzucony lub przypisany osobie represjonowanej jest związany (lub nie) z działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego albo orzeczenie wydano z powodu takiej działalności³¹.

²⁶ Postanowienie SA w Krakowie z 17.01.1995 r., II AKz 456/94, opubl. LEX nr 28243.

²⁷ Postanowienie SA w Poznaniu z 15.02.1994 r., II AKz 470/93, opubl. LEX nr 21240.

²⁸ Postanowienie SA w Krakowie z 20.12.1994 r., II AKz 415/94, opubl. LEX nr 28244.

²⁹ Postanowienie SA w Krakowie z 3.03.1993 r., II AKz 295/92, opubl. LEX nr 27967.

³⁰ Postanowienie SA w Krakowie z 30.03.1994 r., II AKz 316/93, opubl. LEX nr 28177.

³¹ Celem zobrazowania kryteriów, jakimi kierują się sądy, interpretując pojęcie działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego, o której mowa w analizowanej ustawie, wystąpiono z wnioskiem o udostępnienie informacji publicznej. Pismo zostało skierowane do wszystkich sądów okręgowych w Polsce i dotyczyło udostępnienia informacji w postaci

W pierwszej analizowanej sprawie S.S. został skazany za to, że w dniu 29 listopada 1948 roku wszczął awanturę, pozostając w stanie nietrzeźwości, z E.P. i J.B., którzy byli związani z ówczesnymi władzami komunistycznymi. S.S. zranił E.P. w lewe ramię, jak również ubliżał obu wymienionym wulgarnymi słowami, czynnie ich znieważał oraz dopuścił się publicznego lżenia ustroju państwa polskiego, czemu nadano wówczas walor przestępstwa politycznego.

Postanowieniem z dnia 23 sierpnia 2022 roku, w sprawie Ko (Un) 5/22, Wojskowy Sąd Okręgowy w [...] na podstawie art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 roku o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa nie uwzględnił wniosku o stwierdzenie nieważności wyroku byłego wojskowego, co uargumentował tym, że S.S. z pewnością był osobą o jednoznacznie ukształtowanej antysowieckiej postawie ideologicznej, a w okresie okupacji podczas II wojny światowej miał kontakty z ludźmi z Armii Krajowej z [...] i wspierał ich działania. Wniosek został zaskarżony do Sądu Najwyższego, który zaaprobował stanowisko sądu *meriti*, twierdząc, że „nie można nie doceniać wartości manifestowania oporu przeciwko wdrażaniu nieakceptowanych wzorców ustrojowych, gospodarczych czy religijnych”.

W następnej sprawie E.D. został skazany za to, że od jesieni 1949 roku do końca 1950 roku świadomie fałszywie przedstawił stosunek ZSRR do patriotów polskich w 1949 roku, opowiadał „anegdotę” poniżającą kulturę żołnierzy radzieckich, tendencyjnie i wrogo dla Związku Radzieckiego przedstawił sprawę Katynia,

wszystkich prawomocnych orzeczeń zapadłych w wydziałach karnych właściwych sądów okręgowych w latach 2018–2023, w których zasądzono od Skarbu Państwa odszkodowanie lub zadośćuczynienie na podstawie art. 8 ust.1 i ust. 2a ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego. Z uwagi na to, że nie wszystkie sądy okręgowe w Polsce właściwie interpretują ustawę o dostępie do informacji publicznej, część z nich uniemożliwiła zapoznanie się z orzeczeniami wraz z ich uzasadnieniami, wskazując, że dane te nie stanowią informacji publicznej. Wobec tego przeprowadzona analiza wykładni pojęcia działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego dotyczy jedynie niektórych udostępnionych judykatów, w których sąd orzekający ustalił, że czyn zarzucony lub przypisany osobie represjonowanej jest związany (lub nie) z działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego albo orzeczenie wydano z powodu takiej działalności. Na potrzeby niniejszego opracowania przywołane zostały wybrane stany faktyczne.

wypowiadał się negatywnie o broni radzieckiej, o stosunku ZSRR do państwa polskiego, tj. popełnił przestępstwo z art. 11 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa (Dz.U. R.P. Nr 30/46, poz. 192); JW [...] w tym samym czasie występował przeciwko Kaszubom, zajęciom politycznym w odrodzonym Wojsku Polskim, spółdzielniom produkcyjnym, tj. popełnił przestępstwo z art. 22 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 r. (Dz.U. R.P. Nr 30/46, poz. 192).

Wojskowy Sąd Okręgowy w P. stwierdził, że czyny, za które został skazany E.D. wyrokiem b. Sądu Marynarki Wojennej w G. z dnia 25 czerwca 1951 r., sygn. akt Sm. [...], nie mają charakteru działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego, mimo iż wyrażały negatywny stosunek skazanego do Związku Radzieckiego oraz ówczesnie panującego w Polsce ustroju. Orzeczenie zostało utrzymane przez Sąd Najwyższy, który dodatkowo uargumentował swoje stanowisko tym, że nie każde zachowanie stanowiące wyraz korzystania z praw i wolności człowieka – na przykład wolności wypowiedzi i swobodnego wygłaszania poglądów – jest uznawane za działalność niepodległościową.

W kolejnym przypadku S.W. został uznany za winnego tego, że w czasie wojny przy użyciu przemocy wspólnie z innymi uzbrojonymi osobnikami brał udział w zaborze cudzego mienia ruchomego w celu przywłaszczenia: w miesiącu maju 1945 roku w N. pow. K. zabrał garderobę męską i damską oraz harmonię na szkodę S.B.; w dniu 23 października 1945 roku w D. pow. R. zabrał 78 886 złotych i pięć napędowych pasów skórzanych na szkodę Zakładów [...] oraz zegarek kieszonkowy na szkodę F.F.; w dniu 27 listopada 1945 roku w D. pow. R. zabrał 6605 zł i cztery napędowe pasy skórzane i maszynę do pisania na szkodę Zakładów [...] oraz rower męski na szkodę F.F., tj. popełnił przestępstwa z art. 9 dekretu o ochronie państwa z dnia 30 października 1944 roku.

Ponadto b. Wojskowy Sąd Rejonowy w R. skazał S.W. za przestępstwo polegające na tym, że w miesiącu maju 1945 roku w T. pow. K., uzbrojony w broń palną, wraz z innymi osobnikami przy użyciu przemocy usiłował dokonać zaboru nieustalonej ilości pieniędzy na szkodę organizacji młodzieżowej, lecz zamierzonego celu nie osiągnął z przyczyn od niego niezależnych. S.W. został również uznany za winnego popełnienia czynu stypizowanego w art. 4 § 1 dekretu o ochronie państwa z dnia 30 października 1944 roku, tj. tego, że w okresie wojny i w okresie od maja 1945 roku do końca listopada 1945 roku w G. pow. R. przechowywał bez zezwolenia władz karabin rosyjski

z 30 sztukami amunicji, a od miesiąca czerwca 1945 roku do końca października 1945 rokuu karabin [...]. Za powyżej wskazane czyny były Wojskowy Sąd Rejonowy w R. orzekł wobec S.W. karę łączną 4 lat i 6 miesięcy więzienia, a to wraz z utratą praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 3 lata. W rzeczywistości S.W. był członkiem Batalionów Chłopskich, w których pod pseudonimem [...] pełnił funkcję kolportera prasy konspiracyjnej, zaś od grudnia 1943 roku pełnił funkcję referenta wywiadu oraz informacji na terenie G.

W marcu 1944 roku wstąpił do tajnej organizacji, w której otrzymał pseudonim [...] i do której należał do czerwca 1946 roku. Celem powyższej bojówki było między innymi zbieranie funduszy przeznaczonych na walkę o niepodległość. Działalność S.W. bez wątpienia pozostawała związana z jego działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego. Wobec tego postanowieniem z dnia 18 stycznia 2021 r., sygn. akt III Ko 65/21, Sąd Okręgowy w R. na podstawie art. 1 ust. 1 i art. 13 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego stwierdził nieważność orzeczenia wydanego wobec S. W., represjonowanego za działalność niepodległościową.

Kolejny stan faktyczny dotyczy sytuacji, w której w dniu 28 lipca 1950 r. Wojskowy Sąd Rejonowy w Rzeszowie w sprawie o sygn. SR 385/50 uznał J.O. za winnego popełnienia przestępstwa z art. 4 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa, za czyn polegający na tym, że w okresie od listopada 1946 roku do kwietnia 1947 roku przechowywał on bez zezwolenia broń palną, tj. dwa karabiny, oraz w okresie od listopada 1946 roku do pierwszych dni marca 1947 roku przechowywał bez zezwolenia broń palną, w tym dwa karabiny o nieustalonych numerach, za co wymierzono mu karę dwóch lat pozbawienia wolności.

J.O. pełnił funkcję stróża na terenie odwiertu kopalni [...]. Nawiązał kontakt z partyzantami i zdecydował, że będzie z nimi współpracował i realizował działania na rzecz niepodległej Polski – nie godził się z ówczesnym ustrojem i miał pretensje do Rosjan o pozbawienie Polski części ziem na wschodzie kraju. J.O. pozostawał w kontakcie z członkami Narodowych Sił Zbrojnych pod dowództwem A.S., ps. [...], które aktywnie działały na terenie województwa [...] i [...]. W listopadzie 1946 roku członkowie zgrupowania [...] E.M. i T.G. nawiązali kontakt z J.O. i oddali mu na przechowanie cztery karabiny. J.O. schował te karabiny w swoich zabudowaniach. Początkiem marca 1947 roku zwrócił dwa karabiny E.M., a pozostałe dwa wyniósł

do lasu, aby tam je ukryć. Te karabiny zostały odnalezione przez J.W., który przekazał je funkcjonariuszom MO. W związku z ujawnieniem karabinów, a następnie aresztowaniem członków zgrupowania [...] J.O. w dniu 17 lutego 1950 roku został zatrzymany i aresztowany.

J.O. odbył karę w całości w okresie od dnia 17 lutego 1950 roku do dnia 17 lutego 1952 roku. Odbывая karę pozbawienia wolności, J.O. przebywał w zakładzie karnym w R., a następnie na terenie [...], gdzie w trudnych warunkach pracował w kopalni węgla w B. przy wydobywaniu i transporcie węgla. Podczas odbywania kary J.O. nie miał kontaktu ze swoją rodziną, nie wymieniał korespondencji, nie miał możliwości korzystania z odwiedzin. Do domu rodzinnego J.O. powrócił w lutym 1952 roku. Po około miesiącu od opuszczenia więzienia J.O. ponownie podjął pracę jako pomocnik kowala w kopalni w B., a następnie od 1956 roku dojeżdżał do pracy do oddziału kopalni w L., oddalonej o kilkadziesiąt kilometrów od B.

Postanowieniem z dnia 4 kwietnia 2018 roku sygn. akt II Ko 133/18, Sąd Okręgowy w Rzeszowie, działający na wniosek prokuratora Instytutu Pamięci Narodowej w K., stwierdził nieważność wyroku b. Wojskowego Sądu Rejonowego w Rzeszowie wydanego w dniu 28 lipca 1950 roku, sygn. SR 385/50, w części skazującej J.O. za czyn z art. 4 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa, stwierdzając, że zachowania przypisane J.O. w tym wyroku było działaniem na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego.

Warto przywołać również stan faktyczny dotyczący internowania osoby (w poniższym przypadku Z.M.) w okresie stanu wojennego w Polsce. Z.M. pracował jako elektromonter w Zakładzie Budownictwa Górniczo-Hutniczego w L. Wstąpił do Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” zaraz po jego powstaniu i został przewodniczącym „Solidarności” w oddziale (ok. 60 osób). Prowadził działalność związkową (np. likwidacja tzw. „martwych dusz” z list płac). Po ogłoszeniu stanu wojennego (13 grudnia 1981 roku) kontynuował działalność, organizował strajki oraz kolportował podziemną prasę i ulotki.

Decyzja o internowaniu została wydana 13 grudnia 1981 roku. Z.M. przebywał w obozie odosobnienia w N., gdzie funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa obiecywali mu pomoc materialną i awans w pracy w zamian za współpracę. Internowanie trwało łącznie 190 dni. W czasie izolacji nie udzielano mu przepustek. W początkowej fazie

internowania towarzyszył mu strach, niepokój o przyszłość i niepewność co do dalszego losu. W czasie pobytu żona odwiedziła go dwukrotnie, aby dostarczyć bieliznę i żywność, musiała też zwrócić pieniądze za paliwo koledze, który ją przywiózł.

Z.M. spędził długi okres w izolacji. W początkowej fazie rodzina nie miała żadnych wiadomości o jego losie. Z powodu represji mężczyzna został dyscyplinarnie zwolniony z pracy. Po opuszczeniu internowania przez długi czas nie mógł znaleźć pracy z powodów politycznych i ostatecznie został zatrudniony na stanowisku pracownika fizycznego, znacznie poniżej swojego wykształcenia, z proporcjonalnie niższym wynagrodzeniem. W związku z powyższym Sąd Okręgowy w Z. na podstawie art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 roku o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego stwierdził, że zadośćuczynienie przysługuje za krzywdę wynikłą z wykonania decyzji o internowaniu, i zasądził je na rzecz Z.M.

3. Zakończenie

Ustawa rehabilitacyjna wprowadziła zatem rozwiązania prawne, które należy ocenić jako istotne z punktu widzenia restytucji prawnej i moralnej osób represjonowanych z przyczyn politycznych. Przepisy te odnoszą się zarówno do osób niesłusznie skazanych, jak i tych, które zostały bezprawnie pozbawione wolności – nie tylko przez polskie, lecz również radzieckie organy ścigania, wymiar sprawiedliwości oraz inne instytucje działające poza strukturami sądowymi.

Kluczowym elementem dla osób poszkodowanych jest możliwość uzyskania rehabilitacji poprzez stwierdzenie nieważności orzeczenia, które naruszyło ich prawa. Unieważnienie takiego rozstrzygnięcia jest równoznaczne z formalnym uniewinnieniem, co stanowi podstawę do przywrócenia czci i godności osoby represjonowanej. Uzupełnieniem tego mechanizmu, o istotnym charakterze, jest przewidziana przez ustawodawcę możliwość dochodzenia roszczeń wobec Skarbu Państwa – zarówno w formie odszkodowania za poniesioną szkodę majątkową, jak i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę niemajątkową wynikającą z wydania bądź wykonania decyzji represyjnej³².

³² M. Stanowska, *Zagadnienia materialnoprawne i procesowe rehabilitacji osób represjonowanych w latach 1944–1956 za działalność na rzecz niepodległości Polski*, [w:]

komunistycznego. Takie podejście, choć restrykcyjne, ma na celu zachowanie spójności wykładni i zapobieganie dowolności w uznawaniu działań za zasługujące na ochronę i rehabilitację.

Analizowane orzecznictwo potwierdza zatem, że pojęcie „działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego” ma charakter normatywny, a nie subiektywny. W tym kontekście sądy powszechne pełnią szczególną rolę – nie tylko w wymiarze prawnym, ale i symbolicznym – ponieważ kształtują współczesne rozumienie odpowiedzialności obywatelskiej i walki o suwerenność państwa.

Intencją ustawodawcy nie było objęcie ustawą lutową wszystkich osób represjonowanych w PRL, lecz tylko tych, które realnie działały na rzecz niepodległości Polski. Wobec tego ścisła interpretacja tego pojęcia jest zgodna z ideą ustawy, zapobiega bowiem jej rozszerzającej wykładni, która mogłaby wypaczyć sens rehabilitacji i nadać jej charakter polityczny, a nie prawny.

Z aprobatą należy odnieść się do wąskiego interpretowania działalności na rzecz niepodległości państwa polskiego przez sądy karne, gdyż takie ujęcie zapobiega nadużyciom. Nie można bowiem dopuścić do sytuacji, w których to osoba działająca z pobudek osobistych, ekonomicznych lub oportunistycznych próbowałaby uzyskać status „działacza niepodległościowego”. Należy pozytywnie ocenić praktykę sądów, które literalnie stosują analizowaną ustawę, gdyż zapobiega to deprecjacji idei niepodległościowej i pozwala na wypracowanie obiektywnych i jednolitych kryteriów niezależnych od indywidualnych ocen sędziów lub zmieniających się nastrojów politycznych i społecznych.

Bibliografia

Orzecznictwo

Uchwała SN z 12.03.1992 r., I KZP 5/92, opubl. LEX nr 20504.

Postanowienie SN z 18.03.2005 r., WZ 69/04, opubl. LEX nr 214689.

Postanowienie SN z 11.03.2021 r., II KK 63/21, opubl. LEX nr 3245190.

Postanowienie SN z 17.05. 2022 r., I KZ 31/22, opubl. LEX nr 3438491.

Wyrok SN z 17.09.2004 r., IV KK 162/04, opubl. LEX nr 126691.

Postanowienie SA w Krakowie z 24.06.1992 r., II AKz 78/92, opubl. LEX nr 27713.

Postanowienie SA w Krakowie z 9.12.1992 r., II AKz 204/92, opubl. LEX nr 27756.
Postanowienie SA w Krakowie z 3.03.1993 r., II AKz 295/92, opubl. LEX nr 27967.
Postanowienie SA w Poznaniu z 15.02.1994 r., II AKz 470/93, opubl. LEX nr 21240.
Postanowienie SA w Krakowie z 17.03.1994 r., II AKz 345/93, opubl. LEX nr 28099.
Postanowienie SA w Krakowie z 30.03.1994 r., II AKz 316/93, opubl. LEX nr 28177.
Postanowienie SA w Krakowie z 20.12.1994 r., II AKz 415/94, opubl. LEX nr 28244.
Postanowienie SA w Krakowie z 17.01.1995 r., II AKz 456/94, opubl. LEX nr 28243.
Wyrok SA w Katowicach z 24.04.2003 r., II AKa 114/03, opubl. LEX nr 84164.
Wyrok SA w Katowicach z 12.02.2004 r., II AKa 6/04, opubl. LEX nr 14294.

Literatura

Cioch Paweł, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego skazania*, Warszawa 2007.

Daszkiewicz Wiesław, *Problem rehabilitacji i odszkodowań za bezprawne represje karne*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 2, s. 3–17.

Dudek Antoni, *Historia polityczna Polski 1989–2023*, Warszawa 2023.

Kulesza Jerzy A., *Niektóre zagadnienia strony przedmiotowej zbrodni komunistycznych*, „Palestra” 2005, z. 5–6, s. 31–43.

Pływaczewski Emil, *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*, Białystok 1998.

Stanowska Maria, *Zagadnienia materialnoprawne i procesowe rehabilitacji osób represjonowanych w latach 1944–1956 za działalność na rzecz niepodległości Polski*, [w:] *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 7, red. Krzysztof Ślęzak, Warszawa 2014, s. 9–139.

Sychta Katarzyna, *Rehabilitacja osób represjonowanych w latach 1944–1956 za działalność na rzecz niepodległego Państwa Polskiego*, Katowice 2006.

Sychta Katarzyna, *Aksjologiczne i dogmatyczne aspekty prawnokarnego rozrachunku z przeszłością dokonywanego w warunkach zmiany systemu politycznego*, [w:] *Profesor Marian Cieślak – osoba – dzieło – kontynuacje*, red. Wojciech Cieślak, Sławomir Steinborn, Warszawa 2013, s. 465–487.

Witeska-Młynarczyk Anna, *Evoking Polish Memory. State, Self and the Communist Past in Transition*, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2014.

Wilk Leszek, *Ustawowa rehabilitacja osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległości Polski*, „Problemy Prawa Karnego” 1993, z. 19, s. 63–73.

Ziemiński Zygmunt, *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992.

► STRESZCZENIE

Działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego w świetle orzecznictwa sądów karnych

W artykule podjęto problematykę działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego w kontekście orzecznictwa sądów karnych, które to rozpoznawały sprawy o odszkodowania i zadośćuczynienia dla osób represjonowanych. Punktem wyjścia dla powyższych rozważań było ustalenie definicji i zakresu pojęcia działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego w świetle ustawy z dnia 23 lutego 1991 roku o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych oraz jej późniejszych nowelizacji. Autorka przeanalizowała kryteria, które sądy biorą pod uwagę przy ustalaniu, czy określone zachowania noszą znamiona działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego. W artykule poruszono także problem interpretacyjnych trudności związanych z oceną, czy dane zachowanie miało rzeczywiście charakter działalności niepodległościowej, czy też mieściło się jedynie w granicach indywidualnego sprzeciwu.

Wnioski z opracowania wskazują, że orzecznictwo sądów karnych pełni ważną funkcję nie tylko w procesie indywidualnej restytucji, ale również w budowaniu pamięci zbiorowej i symbolicznej rehabilitacji ofiar systemu represji. Artykuł podkreśla znaczenie prawa karnego i postępowań odszkodowawczych w utrwalaniu wartości konstytucyjnych, takich jak wolność, godność człowieka i odpowiedzialność państwa za przeszłe naruszenia.

► SUMMARY

Activities for the Independent Existence of the Polish State in the Light of the Jurisprudence of Criminal Courts

The article deals with the issue of activities for the independent existence of the Polish state in the context of the jurisprudence of criminal courts, which heard cases for compensation and redress for repressed persons. The starting point for the above considerations was to establish the definition and scope of the concept of activity for the benefit of the independent existence of the Polish state in the light of the Act of 23 February 1991 on the recognition as invalid of judgements issued against repressed persons and its subsequent amendments. The author analysed the criteria that courts take into account when determining whether certain behaviours bear the hallmarks of activities for the independent existence of the Polish state. The article also addresses the issue of interpretative difficulties related to assessing whether a given behavior was really an independence activity or was only within the limits of individual opposition.

The conclusions of the study indicate that the jurisprudence of criminal courts plays an important role not only in the process of individual restitution, but also in building the collective memory and symbolic rehabilitation of victims of the repression system. The article emphasises the importance of criminal law and compensation proceedings in perpetuating constitutional values such as freedom, human dignity and state responsibility for past violations.